

Igazolóbizottsági eljárás és B-listázás az Országos Széchényi Könyvtárban 1945-46-ban

1. rész*

POGÁNY György

A második világháborús vereség alapvető változásokat indukált Magyarországon az élet minden területén. Az egyik nagyjelentőségű, az intézmények személyi, elsősorban a vezető munkatársi körében cseréket okozó intézkedés az utólagos politikai ellenőrzés, az igazolóbizottsági vizsgálat megindítása volt. Eredendően az ún. demokratikus átalakulás érdekeit szolgálták volna a bizottságok, csakhamar azonban a politikai jellegű tisztogatás eszközeivé váltak. Kezdetben a közalkalmazottak 1939. szeptember 1-je utáni magatartását vizsgálták, de csakhamar a gazdasági életben, a magánszférában foglalkoztatottakra is kiterjedt hatáskörük a 4100/1945. (VI. 27.) M. E. rendelet alapján. Az eljárás lefolytatását a 15/1945. (I. 4.) M. E. rendelet, valamint az azt kiegészítő, részben módosító 1080/1945. (IV. 19.) M. E. rendelet írta elő. A vizsgálatnak azt kellett tisztáznia, hogy az eljárás alá vont személy nem tanúsított-e a magyar nép érdekét sértő magatartást, nem volt-e nyilas jellegű párt vagy fasiszta mozgalom tagja, annak támogatója,

közreműködött-e a náci Németország céljait szolgáló háborús propagandában stb.

Az 1080/1945. M. E. rendelet szerint a bizottságok hat beküldött és két behívott tagból álltak. A *Magyar Nemzeti Függetlenségi Front*ba tömörült öt politikai párt, a Magyar Kommunista Párt (MKP), a Nemzeti Parasztpárt (NPP), a Polgári Demokrata Párt (PDP), a Szociáldemokrata Párt (SZDP) és a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt (FKGP) valamint az Országos Szakszervezeti Tanács helyi szervezetei egy-egy tagot delegáltak a testületekbe, az illetékes hatóságok a bizottságba behívtak melléjük egy jogvégzett személyt, illetve egy főt annak az intézménynek az alkalmazottai közül, ahol az igazolási eljárás folyt. (Ez utóbbiak csak tanácskozási joggal rendelkeztek, szavazati joggal nem.) Az igazolás alá vont személy kizárólag nyugdíjazás vagy állásvesztés kimondása esetén fellebbezhetett a döntés ellen. A bizottsági határozatokat közölték az érintettel és hivatali előjárójával, illetőleg hatósági jogosítványának

* A tanulmány A magyarországi könyvtárügy története a Rákosi-korszakban 1945-1956 c. kutatási program keretében készült. A szöveg a 2015. március 23-án az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézete és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Társadalomtudományi Szekciójának közös rendezvényén elhangzott előadás szerkesztett változata.

felügyeleti szervével, akik/amelyek kötelesek voltak a határozatnak megfelelő intézkedéseket megtenni. Az 5000/1946. M. E. rendelet 11. §-a 1946. május 15-ével megszüntette az állam, a vármegyék, a városok, a községek, a posta, az állami vas- és gépgyárak, a bányák, közművek, a társadalombiztosítási intézetek, az MNB és a Pénzügyintézet Központra alkalmazottaira vonatkozó eljárásokat, egyúttal kimondta az államháztartás egyensúlyának biztosítása érdekében a közalkalmazottak létszámának csökkentését, és ezzel elindította a B-listázást. 1947. októberétől a procedurák a járásbíróóságok, illetve a népbíróóságok előtt folytak, majd a 11200/1948. sz. kormányrendelet zárta le az igazolóbizottsági eljárásokat.¹

Az igazolóbizottságok maguk választották elnöküket. Az eljárás menete a következő volt: nyolc nappal a tárgyalás előtt a procedura alá vont személyek munkahelyén a grémium közzétette azok névsorát, akiknek az igazolása megkezdődött, egyúttal felszólított mindenkit, hogy aki az igazolás alá vontak olyan magatartásáról tud, amely a magyar nép érdekeit sértette, tegyen jelentést. A tárgyalás nem volt nyilvános. A bizottság igazoltnak nyilváníthatta, illetve elmarasztalhatta az illetőket az alábbi módon: a közszolgálatban való meghagyás mellett megfeddhetette, áthelyezésre ítéltet, előléptetésből öt évre kizárhatta, vezető állásra alkalmatlannak nyilváníthatta, illetve közszolgálati jogviszonyát megszüntetve nyugdíjazását kezdeményezhette, valamint állásvesztéssel sújthatta. Amennyiben az eljárás alá volt személy büncselekményt követett el, a testületnek az ügyet a Népbíróóság elé kellett felterjesztenie. A nyugdíjazás és állásvesztés ellen – szó volt róla – a budapesti népbíróóságon lehetett fellebbezni. Az igazolóbizottságok működéséről nem állnak rendelkezésre összesítő adatok; egy adatsor szerint Budapesten 1945. március 26. és október 26. között 41 602 jogerős ítéletet hoztak, ebből 34 019 igazolt volt. Egy 1946. január 10-ei összesítés szerint 42 136 eljárást folytattak le, ebből 37 351 (88,6%) zárult igazolással. A 4785 nem igazolt közül 828 személyt bocsátottak el, 264 főt nyugdíjaztak.² (Az 1945. évi választójogi törvény egyébként megfosztotta választójoguktól azokat, akiket az igazolóbizottsági eljárás során foglalkozásuk gyakorlásától egy évnél hosszabb időre eltiltottak.)³

Az igazolóbizottsági eljárás helyébe lépő B-listázás lényegében politikai színezetű és nagyarányú közalkalmazotti és köztisztviselői létszámcsökkentés volt. (Az eljárás onnan kapta a nevét, hogy a hivatalokban két lista készült, a B betűvel jelzett bizalmason szerepeltek az elbocsátandók adatai.) Az 1946. má-

jus 6-ai pártközi megállapodás alapján az államháztartás egyensúlyának helyreállítására hivatkozva a kormány 1946. május 19-én kihirdetett 5000/1946. M. E. rendelete úgy intézkedett, hogy a közszolgálati alkalmazottak száma nem haladhatja meg az illető tárcánál vagy ágazatnál az 1938-ban foglalkoztatottak létszámának 90%-át. Arról, hogy a listára kik kerülnek fel, egy háromtagú bizottság döntött, amelybe a miniszterelnök, az illetékes szakminiszter és a Szakszervezeti Tanács delegált egy-egy tagot. A jogszabály alapján politikai színezetű rostálás kezdődött, a B-listázás a politikai harc színterévé vált, minek révén a kommunista párt erőszakos fellépése következtében zavarok támadtak az akkori koalíció működésében, félelmet és bizalmatlanságot keltve az apolitikus tisztviselők körében is. A bizottságok 1947. augusztus 30-áig működtek, tevékenységük következtében mintegy 50-60 000 főt bocsátottak el állásából.⁴ Az 1947. évi választójogi törvényt úgy módosították, hogy akiket B-listázás miatt bocsátottak el, nem választhatnak.⁵

Az igazolóbizottságok megítélése már a kortársak számára is ellentmondásos volt. *Bibó István* markáns véleménye szerint a testületek működése a demokrácia válságának egyik jelensége volt:

„Az igazolási eljárást egyszerre vádolják enyhességgel és embertelen szigorúsággal, s mindkét vád jóhiszemű, csak a kiindulópontok térnek el. Egy eljárástól, mely felfeljelentéseken, vádakon, tanúkon és védekezésem épül föl, hiába várjuk azt, hogy megtisztítsa a tisztviselői kart a reakciós, a maradi, vaskalapos, tehetségtelen és kasztszellemű tisztviselőktől: ha ezt várjuk tőle, akkor valóban túl enyhe volt, mert túlnyomó részben nem a tisztviselők egyéniségét és szakmabeli értékét, hanem az ellenük felhozott adatokat nézte. Ha azonban rájövünk arra, hogy egy végeredményben megtorló eljárás csak felróható tények alapján járhat el, akkor egyszerre valóban embertelenül túl szigorúnak kell tartanunk, ha helyenként fellebbezési lehetőség nélkül ítélték és elítélték érzelmi megnyilvánulások, alantasokkal való szigorúság, hivatali konzervativizmus s egyéb alig megfogható momentumok alapján. A tisztviselői kart igen erélyesen fel kell frissíteni, de nem megtorló alapon: attól a bizottságtól vagy más szervtől, mely a kicserélést és felfrissítést végzi, nem várhatunk hatékony munkát, ha abban a tudatban kell dolgoznia, hogy akit kicserél, azt egyben meg is bélyegzi, s esetleg élelmiszerjegyétől is megfosztja. Nem csoda, hogy ott, ahol mégis ráléptek az igazolóbizottságok erre az útra, súlyos és elmérgesedő sebeket ütöttek anélkül, hogy működésük szelektív hatása számba vehető lett volna.”⁶

Az utólagos történetírói vélemény is negatív: egyértelműen politikai alkuk, megállapodások eredményének látja az ítéletek jelentős részét, ugyanis az igazolóbizottságok pártdelegáltjai sajátos személyzeti barter-üzletet alakítottak ki. A visszamenőleges magatartásvizsgálat szükségszerűen szubjektív döntésekhez vezetett, s okozott gyakori politikai egyezéseket, megállapodásokat konkrét ügyekben.⁷

A Bibó által felvetett problémák egy részét egyébként a kormány is érzékelte. Gróf *Teleki Géza* vallás- és közoktatásügyi miniszter a közszférában zajló vizsgálatokkal kapcsolatban előterjesztést készített a kormány számára, s ebben a közalkalmazottak politikai jellegű igazolása mellett a politikán túli szakmai igazolás szükségességét vetette fel. Az 1945. április 25-ei kormányülésre elkészült az előterjesztés, a felvetést elfogadta a kormány, de végül elült az ügy.⁸ Az igazolóbizottságok működése a könyvtárakban máig feldolgozatlan, csak néhány közlemény érinti a kérdést.

Az Egyetemi Könyvtárban működött igazolóbizottságról ír röviden *Vértessy Miklós*: „Az igazolások során *Pasteiner Iván*⁹ főigazgató nyugdíjazásán kívül csupán egy nyugatra távozott tisztviselőnő veszítette el állását”, de fellebbezés után őt is visszavették.¹⁰

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) V., a felsőoktatással és a tudományos ügyekkel foglalkozó ügyosztálya 1945. szeptemberében körlevélben szólította fel a hatáskörébe tartozó intézményeket, hogy az 1945. október 1-jén állományban lévőkről kimutatást készítsenek feltüntetve, hogy az illető igazolása megtörtént-e. *Mátrai László*¹¹ igazgató 1945. október 7-ei levelében az Egyetemi Könyvtár negyvenhárom munkatársának adatait küldte el, ebből két név mellett szerepel, hogy nyugatra távozott. Őket az igazolóbizottság korábban állásvesztésre ítélte, erről egy korábbi dokumentum tudósít. Egyikük *Oszetzky Dénes*¹² alkönyvtárnok, a másik érintett *Kenyeres Júlia* könyvtártiszt volt.¹³ (Kenyeres később visszatért Magyarországra, egy 1950-es kimutatás szerint a könyvtár munkatársa volt.)¹⁴ A kimutatásban nem szerepel *Pasteiner Iván* korábbi főigazgató, akit a *Budapesti Nemzeti Bizottság* 1945. február 21-én felmentett állásából,¹⁵ illetve aki 1945. április 7-én nyugdíjazását kérte.¹⁶ (Mindez kétségessé teszi *Vértessy Miklós* fenti állítását.) A minisztérium *Pasteiner* kérelmét 1945. április 21-én június 30-ai hatállyal elfogadta, és megköszönte sok évtizedes eredményes munkásságát, az Egyetemi Könyvtár állományának megőrzését a háború és az ostrom alatt. A következő év elején, 1946. február 20-án a

Magyar Nemzeti Múzeum (MNM) Igazgatótanácsának ülésén elhangzott, hogy a grémium egyik megüresedett helyére felmerült *Pasteiner* neve, aki nem vállalta a felkérést, illetve a jelölés elfogadásával együtt járó igazolóbizottsági procedúrát.¹⁷ A kimutatásban egyébként a teljes létszámból harminchétnél szerepel az a megjegyzés, hogy szolgálatot teljesít. A két nem igazolt munkatárson túl a jelentés szerint négy személy nem vette még fel a munkát (hadifoglyok, illetve katonák voltak), de közelebbi hír nem volt róluk.

A Fővárosi Könyvtárban tevékenykedő grémiumról számol be az intézmény történetének közelmúltban megjelent monográfiája:

„A legszélesebb rendet a politikai igazolás kaszája vágta az alkalmazottak soraiban. A 15/1945. M. E. rendelet alapján *Csorba* polgármester március 15-én igazolóbizottságokat állított fel annak kivizsgálására, hogy a köztisztviselők háború alatti magatartása 'sértette-e a magyar nép érdekeit'. Az igazolóbizottságok – melyek Budapesten április közepén kezdték meg munkájukat – 15 könyvtári dolgozót függesztettek fel, túlnyomórészt tisztviselőket (kivételt csak egy altiszt és egy takarítónő képezett). Felfüggesztettek mindenkit, aki a nyilas uralom alatt vállalt a könyvtárban vezető tisztséget: *Homa Gyulát*,¹⁸ *Chirke Gézát*,¹⁹ *Cséry Lajos* és további tíz tisztviselőt, 'akik ezen rendszerrel kapcsolatot tartottak illetve rokonszenyűknek kifejezést adtak'. ”²⁰

Mindehhez hozzászámítva még a közben történt, viszonylag kisszámú nyugdíjazást, áthelyezést stb. az ostrom előtt 90 fős könyvtári tisztviselői kar létszáma 1945 júliusára 60-ra apadt. A legsúlyosabb veszteség a tudományos fokozatú munkatársakat érte.²¹

A továbbiakban az Országos Széchényi Könyvtárban folyó igazolóbizottsági eljárást mutatom be. A nemzeti könyvtárban, pontosabban az MNM-ben – az OSZK akkor még a múzeum keretébe tartozott, és a Múzeum Tanácsa volt közvetlen főhatósága – tevékenykedő 143/b. sz. igazolóbizottság iratai a Fővárosi Levéltárban maradtak fenn. Tanulmányom elsődleges forrásanyagát az ottani, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában és az OSZK irattárában található dokumentumok képezik.

A 143/b. számú igazolóbizottság megalakulása és működése

Az MNM 1945 márciusának első felében kezdeményezte a Budapesti Nemzeti Bizottságnál egy igazolóbizottság kiküldését. Az OSZK-ban induló proce-

dúra az MNM elnöke, *Supka Géza*²² dátum nélküli – feltehetően március végén írt – levelével kezdődött,²³ melyben felszólította a könyvtár főigazgatóját az igazoló nyilatkozatok begyűjtésére, és mellékelte a VKM állásfoglalását a benyújtandó dokumentumok formai és tartalmi követelményeiről; az 1945. február 28-án kelt irat a 15/1945. M. E. rendeletet értelmezte, illetve a nyilatkozatok kitöltéséhez adott szempontokat.

A benyújtandó iratokat megadott formában kellett elkészíteni; mindenekelőtt életrajzot kellett írni a leglényegesebb adatainak megadásával, s az illetőnek részletesen kellett ismertetnie az 1939. szeptember 1-je utáni politikai magatartását és cselekedeteit, külön kitérve a munkahelyi beosztás, feladatkör, hivatali viszony különféle körülményeinek (előléptetés, kitüntetés, új beosztás, különleges megbízás, felmentés, felfüggesztés, tartós szabadságolás, rendelkezési állományba helyezés, elbocsátás, fegyelmi eljárás) bemutatására. Meg kellett neveznie közvetlen előljáróját is. A betöltött feladatkör jellemzésére azért volt szükség, hogy az ügyekben saját mérlegelés alapján, önállóan járt-e el vagy utasítás alapján intézkedett-e a vizsgált személy. A minisztériumi állásfoglalás külön kitért a nevelői munkakörben foglalkoztatott közalkalmazottak igazolására. A tanárok, tanítók az eddigieken felül nyilatkozni tartoztak, hogy a rájuk bízott növendékeket az emberiség, igazságosság, törvény előtti egyenlőség, szabadság szellemében nevelték-e, s mennyire tartották távol az ezzel szemben álló népellenes törekvéseket növendékeik lelkétől. A minisztériumi dokumentum kitért továbbá a népellenes cselekedetek eseteire:

- ☉ népellenes cselekedetnek minősült minden intézkedés vagy eljárás, mely a jogegyenlőség elvének ellenében mások személyes szabadságát vagy testi épségét sértette, veszélyeztette, vagyoni romlását okozta;
- ☉ minden olyan intézkedés, mulasztás, mely az állam javainak, a nemzet művelődési értékeinek elpusztítását, megrongálását, külföldre szállítását elősegítette;
- ☉ minden olyan tevékenység, amely a magyar állam erejét gyengítette azzal, hogy magyar személyek külföldre szállítását előmozdította, vagy a német népi elemek és szervezetek megerősödését a magyar nép kárára elősegítette, végül
- ☉ az a magatartás, amellyel az alkalmazott hivatali vagy nevelői működése során a fasiszta (nyilas, német vagy háborús) hírverés szolgálatába sze-

gődött, vagy az ezzel a hírveréssel az ellentétes vélemény kinyilvánítását megakadályozta.

Az iratot a mellékelt körözüvény szerint a munkatársak aláírásukkal vették tudomásul, és 1945. március 29-ig kellett a nyilatkozatokat elkészíteniük. A körözüvényt a könyvtár 52 munkatársa írta alá: de hiányzik *Fitz József*²⁴ főigazgatóé. (Igaz, 1945. április 5-én kelt levelében továbbította a munkatársak, köztük a saját nyilatkozatát.)²⁵ Nehéz megállapítani, hogy az eljárás végül a nemzeti könyvtár hány munkatársára vonatkozott, mert szüntelenül változott a személyi összetétel: voltak, akik eltávoztak, mások még nem vették fel a munkát, egyeseket pedig más intézményben vetettek alá a procedúrának. (Arra is volt példa, hogy olyat igazoltak, aki akkor éppen nem az OSZK munkatársa volt, de korábban igen.) Összesen közel száz fő igazolóbizottsági eljárása történhetett meg. Az OSZK alkalmazottairól is készült a VKM fentebb említett felszólítására kimutatás. A jegyzéken 88 munkatárs szerepel, közöttük azonban nem szerepelnek a nyugdíjazásra, illetve állásvesztésre ítélt adatai.²⁶ A későbbiekben a szűken vett OSZK-s munkatársak igazolási eljárásán túlmenően a társintézmények könyvtáros alkalmazottainak ügyeit is röviden bemutatom.

Az Országos Széchényi Könyvtárban tevékenykedő grémium alakuló ülését 1945. április 12-én a Városháza épületében tartotta. A bizottság elnöke *Ortutay Gyula*,²⁷ a későbbi egyetemi tanár és miniszter, akkor a rádiót és az MTI-t magába foglaló Magyar Központi Híradó Rt. elnöke lett, aki az FKGP delegáltjaként került a bizottságba. Jegyzőkönyvvezetőnek *Soltész Zoltán*²⁸ a későbbi nyomdatörténészt, az OSZK akkor még pályakezdő munkatársát választották. Az intézményt képviselő személy *Györke József*²⁹ – a könyvtár Fitz utáni főigazgatója –, a jogász tag pedig *Halász György* volt. A bizottság további tagjai Mátrai László filozófus, az Egyetemi Könyvtár újonnan kinevezett igazgatója (NPP) és *Szemerényi Oszvald*³⁰ nyelvész, 1946-tól *Révai József* személyi titkára (MKP) lett. Valamivel később került be a grémiumba *Boros Margit* a Szakszervezeti Tanács képviselőjében és *Horváth Zoltán*³¹ újságíró (SZDP). A két utóbbi az 1945. április 23-ai ülésen már jelen volt. Bár az igazolóbizottságok működését előíró jogszabályok szerint öt párt képviselőjéből kellett volna felállni a testületnek, a Polgári Demokrata Párt nem küldött tagot.³²

Az igazoló eljárás az MNM autonóm státusa miatt a szokásostól némileg eltérő módon zajlott. Az iga-

zolóbizottság hatáskörébe utalták a Gróf Teleki Pál Tudományos Intézet alkalmazottait is. Saját kérésére a Báró *Eötvös József-Collegiumot* is ide vonták 1945. július 9-én. Az igazolás alá vont MNM korabeli szervezete az 1934: VIII. tc. értelmében kiterjedt a Magyar Királyi Országos Levéltár közös címébe foglalt Kormányhatósági Levéltárra és az MNM Levéltárára, az Országos Széchényi Könyvtárra, az Országos Magyar Szépművészeti Múzeumra, a Magyar Történeti Múzeum közös címébe foglalt Régészeti-Történeti-Iparművészeti Gyűjteményekre és a Néprajzi Múzeumra, az Országos Természettudományi Múzeumra, a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségére, valamint az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központra. Ezeken túl a grémium hatáskörébe tartozott még a Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Múzeum és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára is. A VKM-et folyamatosan tájékoztatták az eljárások eredményéről, és az Igazságügyi Minisztérium 1945. augusztus 2-án külön átiratban szorgalmazta a múzeumi alkalmazottak igazolásainak felgyorsítását.

Az igazolóbizottság 1945. szeptember 13-ai ülésén az Ortutay Gyula távollétében az elnöki teendőket ellátó Halász György bejelentette, hogy az MNM és a kötelekbe tartozó összes intézmény jelenlegi valamennyi alkalmazottjának igazolási ügye befejeződött.³³

Az Igazolóbizottságok Titkárságának Ortutay Gyula elnök 1945. szeptember 17-én azt jelentette, hogy a bizottság az MNM-ben 438 eljárást folytatott le, 410 személyt igazolt, 28 főt nem. A nem igazoltak közül három múzeumi szakértő tanácsagot megfosztott ettől a tisztségtől, nyolc esetben állásvesztést mondott ki, három esetben nyugdíjazást rendelt el, közszolgálatban való meghagyás mellett három esetben megfeddés volt az ítélet és két esetben vezető állásra alkalmatlannak nyilvánítás, végül vezető állásra való alkalmatlanság mellett egy esetben áthelyezést, nyolc esetben pedig az előléptetésből meghatározott időre kizárást tartalmazott a döntés.³⁴

Pasteiner Iván a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőjeként, illetve az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ igazgatójaként a testületnek nyújtotta be iratait. 1945. április 27-én meg is kezdődött ügyének tárgyalása, de nem fejezték be, átadták az Egyetemi Könyvtárban működő igazolóbizottságnak. A nyugatra távozott, később hazatérő múzeumi alkalmazottak igazolását sem ez a bizottság, hanem a Budapesti 321/b. (VKM II.) sz. Igazolóbizottsága végezte.

Az igazolóbizottság folyamatosan, heti 2–3 alkalommal tartotta üléseit a Nemzeti Múzeum épületé-

ben. Egy-egy alkalommal 3–4, olykor 5–6 személy igazolását vitatták meg. A bonyolultabb ügyeket természetesen több alkalommal is tárgyalták; olyan esetekben került több tárgyalásra sor, ahol különböző bizonyítékokat vizsgáltak és több tanút is meghallgattak. Mindenesetre az MNM Tanácsa 1945. augusztus 7-én kérte a könyvtár azon alkalmazottainak névsorát, akiket még nem igazoltak. A megküldött névsor nyolc személyt sorolt fel: az első hétről nem tudott a könyvtár (eltűnt, fogságba esett, nem érhető el), a nyolcadik, gróf *Crouy-Chanel Péter* könyvtári segédtszint igazolása kapcsán arról tájékoztatót a bibliotéka, hogy igazolása a Külügyminisztériumban van folyamatban.³⁵

Az igazolóbizottság 1945. április 12. és 1946. április 24. között működött. A Budapesti Nemzeti Bizottság részéről *Rosta László*³⁶ 1947. november 6-án azt kérte, hogy az MNM 143/b. sz. igazolóbizottság iratait juttassa el hozzá, hogy azokat a székesfővárosi levéltárban elhelyezzék. Ezt az átiratot küldte meg az MNM Tanácsa 1947. november 20-án a könyvtárnak, utasítva az intézményt, hogy a legsürgősebben adják át az iratokat továbbítás céljából az MNM Elnöki Hivatalának. A dokumentumokat *Varjas Béla*³⁷ 1947. november 21-én továbbította.³⁸

Fitz József igazolási ügye

Fitz József igazolóbizottsági ügye több szempontból is tanulságos. Elsősorban jól példázza azt a politikai törekvést, hogy a szakértelemtől, rátermettségtől, konkrét cselekedetektől függetlenül igyekeztek eltávolítani a vezető tisztségekből az előző rendszer által kinevezett személyeket. Fitz ellen az egyik vádpont az volt, hogy szorososan kötődött a háborús bűnösnek tekintett *Hóman Bálint*hoz.³⁹ Valóban ő nevezte ki 1934-ben a könyvtár élére és pályájuk kezdete, vagyis a budapesti Egyetemi Könyvtárban töltött évek óta közeli ismeretségben, szívélyes, már-már barátinak mondható viszonyban voltak. Másodsorban pedig azt tanúsítja a procedúra, hogy különféle mendemondák, vagyis pletykák, kellően meg nem alapozott véleményeken túl döntő mértékben estek latba a rokon- és elenszenv megnyilvánulásai, a különböző, korábban is meglévő, de most felszínre törő személyi ellentétek. Néhány vallomás esetében az önjelölt fontoskodás sem zárható ki. Vádként hangzott el vele – és több más könyvtári munkatárssal szemben – németbarátság. Fitz és kortársai, a korabeli magyar értelmiség túlnyomó többsége neveltetésénél, iskoláztatásánál, nyelvtudásánál ergo erősen német kultúrájú volt. A

német szellem, irodalom, zene, tudomány (és nem a náciizmus!) eredményeinek méltánylása azonban 1945-ben jól érzékelhetően elítélendő cselekedet volt, és több esetben is emiatt érkezett bejelentés a könyvtár munkatársai ellen. Mindezt a kérdéskört bonyolította Magyarország háborús részvétele Németország oldalán. A magyar háborús győzelem reménye és kívánsága – ami végső soron természetes magatartás volt – szükségszerűen, szinte szétválaszthatatlanul összekapcsolódott a német hadisíkerék óhajával, de nem a nemzetiszocialista ideológia győzelmével, valamint annak a tragikus történetfilozófiai elvnek hitével, hogy Magyarország geopolitikai adottságai miatt a német érdekek vonzáskörébe tartozik, és a német szövetség jelentheti az egyedüli védelmet a bolsevik Szovjetunió fenyegetése ellen. A történelmi erők szorításába került egyénnek nem az ilyen-olyan hitét, reményét, hanem a konkrét cselekedeteit kellett volna az eljárások során vizsgálni. Nem ez történt, elsősorban nem ez jellemezte az igazolóbizottságok működését, és mindezen tényezők együtt okozták a Fitzet elmarasztaló határozatot.

A Nemzeti Múzeum, illetve az Országos Széchényi Könyvtár ostrom alatti és utáni viszonyairól, ha nem is mindig megbízható és gyakran kétes forrásértékű, de mindezekkel együtt plasztikus képet ad *Fettich Nándor*⁴⁰ régész ostromnaplója. A naplóban több helyen szóba kerül Fitz József is, és érzékelhető, hogy sokan már az ostrom alatt fenntartásokkal kezelték személyét. *Fettich* például leír egy 1945. január 26-ai jelenetet, amikor *Csorba János* polgármesterre várakozva *Oltványi Imre*⁴¹ megkérdezte tőle:

„És Fitz József? Meg kell jegyeznem, hogy Fitzet is ott találtuk a polgármester előszobájában. Félrevonom és megmagyarázom neki... Fitz József abszolút becsületes, komoly könyvtári szakember. Valóban német-barát volt, de tenni semmit sem tett. Sokan rossz néven veszik tőle, hogy egyes zsidókat nem mentett meg akkor, amikor talán lehetett volna. Ezt azonban nem politikából tette, hanem egyszerűen mert nem energikus és sem nem elég agilis ember. Egyébként ha bántani fogják, akkor a magyar kultúrát fogják bántani az ő személyében!”⁴²

Fettich véleményében közvetetten már megjelenik két súlyos vád Fitz ellen, nevezetesen *Halász Gábor*⁴³ megmentésének elmulasztása és németbarátsága. Az ostromnapló másik részlete konkrétan is tárgyalja a Halász Gábor-ügyet:

„Félrevontam tehát *Waldapfel Esztert*⁴⁴ egy kis eszmecserére: hallottam, hogy *Joó Tibor*⁴⁵ és *Hubay Ilona*⁴⁶ nagyon haragszanak Fitz József könyvtári főigazgató-

*ra több minden miatt, többek között azért, hogy nem mentette meg a kiváló tudós Halász Gábort, pedig csak egy kicsit kockáztatott volna, meg lehetett volna menteni az elhurcolástól. Különösen Joó Tibor fente rá a fogát. Én már beszéltem Hubay Ilonával, hogy kapacitálja Tibort: ne ártsanak Fitz Józsefnek, mert habár kimondott német-barát volt, tenni nem tett semmit, a politikai életben aktív szerepet nem játszott, még csak antiszemita sem volt. Szerintem becsületes lelkű kultúrerő, akiért nagy kár volna. Meglepetésemre *Waldapfel* nagyon előnyösen nyilatkozott Fitzről: ő mindig a legjobbakat tapasztalta, teljesen egyetért velem és maga részéről mindent megtesz, hogy leszerelje a haragvókat.”⁴⁷*

Többek között ez a részlet is felkelti a gyanakvást, hogy a *Fettich*-szöveg nem egykorú, vagyis később állította össze a régész a Naplót. *Joó Tibor* ugyanis *Hubay Ilona* nekrológja szerint nem az MNM-ben tartózkodott az ostrom alatt, hanem Budán, lakásában, illetve az óvóhelyen családja körében. „*S akkor a már elcsendesedő harc utolsó napján kimegy az utcára, s egy robbanó légiakna halálra sebzí*” – írta.⁴⁸ A Napló egy másik, Fitzre vonatkozó bejegyzése is ellentmond *Fettich* korábbi véleményének, ahol határozatlanságát veti szemére:

„*Fitz József főigazgatót magyar detektív ma reggel elkísérte, mert valami hírlapokat nem volt hajlandó kiadni neki s még erélyesen vissza is utasította. Huszár Lajos*⁴⁹ az utcán látta, amint bekísérte, pár szót beszélt is vele s mikor *Kubacska*⁵⁰ a minisztériumból visszaérkezett, rögtön nekiláttak, hogy kiszabadítsák. A Városházán székelő főkapitányságra mentek, hol a helyettesnek (igen jóindulatú és úri gondolkodású embernek) *Kubacska* előadta a hallatlan skandalumot: egy 4. fizetésű osztályú tudós főigazgatót egy ostoba detektív letartóztathat azért, mert a kötelességét teljesíti. Nyomatékosan kérte, hogy többé ne molesztálják a detektívek a Nemzeti Múzeumot, mert nekünk ezekben a súlyos időkben a múzeumi értékek megmentése a dolgunk, nem pedig ilyen ostoba incidensek intézete... Fitz József maga igen erélyesen, férfiasan viselkedett. Alaposan leteremtette a túlkapó fiatal detektívet. Azonnal el is engedték. Kiderült, hogy *Györke József* és *Goriupp Alisz*⁵¹ féltékenysége s ebből eredő engedékenysége okozta a bajt. Ezek megígérték a detektívnek, hogy kikeresik a hírlapokat, pedig tudhatták, hogy tilos kiadni hírlapot. Azt is jól tudták, hogy a könyvtár hírlapanyaga miként van elhelyezve a pincében. Ezek az emberek nem állanak a helyzet magaslatán, s a maguk védelmének a gondolatával többet foglalkoznak, mint a múzeuméval. A nehéz idők mindenkit leviszsgáztatnak.”⁵²

Fettich reménykedett, hogy ő lesz a Nemzeti Mú-

zeum főigazgatója és igyekezett is ennek megfelelően viselkedni. Ezt tanúsítja a Budapesti Nemzeti Bizottság főtítkárával, *Bisztrai Farkas Ferenc*⁵³ történeti megbeszélése, amelyen a múzeum jövőjéről tájékoztatta a politikust, kifejtette: „*A könyvtárt és a történeti osztályt nem kell bolygatni, mert mindkettőnek itt van a főigazgatója: Fitz és Zichy.*”⁵⁴

Az ostrom alatt különféle pletykák, rémhírek terjedtek. Ezekre jellemző az igazolóbizottsági eljárás megkezdése előtt, jól érzékelhetően ahhoz időzítve a *Népszava* Fitz Józsefet támadó cikke. Az aláírás nélküli írás a „*Tisztoztogás*” rovatban jelent meg:

„*Fitz József még mindig a Nemzeti Múzeum Széchenyi [!] Könyvtárának vezetője. Jobboldali érzelmeit sohasem titkolta. 1944. decemberében Hubay Kálmán⁵⁵ vezércikkeit olvasta fel tisztviselőinek és Hubayt a legnagyobb magyar publicistának nevezte. Ilyen rossz ízlésű ember nem való a Széchenyi Könyvtár élére.*”⁵⁶

A cikk keletkezésével és utóéletével később még foglalkozom.

Fitz József igazolóbizottsági tárgyalása 1945. április 23-án kezdődött. Az ügy előadója Szemerényi Oszvald volt, ő ismertette a Fitz által összeállított és az ügyében keletkezett dokumentumokat. A testület elrendelte a tanúk meghallgatását. Elsőnek *Rédey Tivadar*⁵⁷ nyilatkozott. Kijelentette, miszerint Fitzről tudja, hogy németbarát volt és ennek előtte is nem egyszer tanújelét adta. Feltétlenül hitt a német győzelemben, és amikor a németek győzelmével kapcsolatos polémiáknál ellenvéleményt hallott, vitába szállt azzal. Elve a szigorú katonai fegyelem volt, de gyakorlati megnyilatkozásaiban inkább elnézőnek mondható. A politikai megnyilatkozásaival szemben cselekedetei sok vonatkozásban ellentétesek voltak. Így azoknak a kollégáknak érdekében, akiket a zsidótörvény sújtott, nem egyszer beadvánnyal fordult a VKM-hez. Ezeknek a beadványoknak a szerkesztésében ő is részt vett. A beadványok szerkesztése részben Fitz kezdeményezésére, részben az érdekeltek kérésére történt.⁵⁸ A következő tanú *Kelemenné Waldapfel Eszter* volt. Előadta, miszerint Fitz főigazgató két alkalommal is segítségére volt, amikor származása miatt üldöztetéstől kellett tartania. Egy alkalommal 1944. júniusban vagy júliusban igazolta azt, hogy az MNM szolgálatában áll, holott akkor csak papírforma szerint volt múzeumi tisztviselő. 1944. decemberében pedig az MNM papírján és annak pecsétjével ellátott hivatalos iratban felszólította, hogy okmányait az MNM-hez nyújtsa be, és ennek alapján esetleges igazoltatásoknál mentesült volna zsidó származását

tanúsító iratai bemutatási kötelezettsége alól. Hajlandónak mutatkozott annak igazolására is, hogy származása dacára *Szálásira* az esküt letette. Németbarát kijelentéseiről nem tudott és azokról a legnagyobb csodálkozással hallott. Külön szükségesnek tartotta kiemelni, hogy Fitz főigazgató kérése nélkül, saját akaratából tette az említett intézkedéseket.⁵⁹

*Deér József*⁶⁰ vallomásában előadta, hogy Fitz főigazgatót régóta ismeri. Ismeretségük hivatali és szakmai volt. Politikai kérdésekről nem beszéltek, a múzeum óvóhelyén október 17-én lefolytatott beszélgetés az egyetlen kivétel. Itt a főigazgató a kormányzati szótartot hozta szóba és azt kifogásolta abból a szempontból, hogy az alkalmat adott Szálasiék uralomra jutására. Taktikai okokból helytelenítette azért, mert ez adott alkalmat a németek beavatkozására. Német győzelmi reményeit illetőleg nincs tudomása. Politikával nem foglalkozott, természetesen politikai nézetei lehettek. Joó Tiborral való magatartásához érdemben hozzászólni nem tudott, mert ezt másod- és harmadkézből hallotta. Fitz és Joó Tibor politikai jellegű vitája, ellentéte több alkalommal is szóba került, sőt özvegyét is meghallgatták később.⁶¹

*Kozocsa Sándor*⁶² vallomásában előadta, hogy Fitz Józsefet tíz év óta ismeri. Előtte politikai kijelentést nem tett, közvetve azonban a néhai Joó Tibortól hallotta, hogy németbarát volt, ő ugyanis több ízben panaszkodott neki Fitz főigazgató németbarát magatartása és kijelentései miatt. A demokráciellenes törvények végrehajtásával kapcsolatban nem tudott vallomást tenni, mivel nem volt érdekelt.⁶³ *Droszt Olga*⁶⁴ kijelentette, hogy Fitz főigazgató titkárnője volt az Esterházy-palotában és jelenleg is az. Határozott tudomása van arról, hogy a fasizmus áldozatainak megsegítésében Fitz József tevékenyen részt vett. Részükre részben az ő, Droszt Olga, részben a saját neve alatt segélyeket folyósított. *Kner Erzsébet*,⁶⁵ *Honti János*,⁶⁶ *Haiman-Kner György*⁶⁷ és egy ismeretlen, házukban lakó zsidó személynek a könyvtárát megmentette, de tudomása van arról, hogy a házukban lakó egyéb zsidó személyek vagyont is mentette. A Joó Tiborral folytatott polémiáról nem tud, abban nem vett részt, mivel az Esterházy-palotában volt, politikai magatartásáról bővebben az eddig elmondottakon túl nyilatkozni nem tudott.⁶⁸

*Eppler Erzsébet*⁶⁹ tanú kifejtette, hogy Pasteriner Iván ajánlására került Fitz főigazgató mellé, aki tudva zsidó származását és azt, hogy szombatnapon nem akar hivatalba járni, alkalmazta a könyvtárban. Alkalmazása abban az időben kizárólag Fitz főigazgatótól függött. Mint önkéntes gyakornok 1942. januárjától

1944. március 20-ig állt az OSZK szolgálatában. Ez alatt az idő alatt segély címén egy alkalommal 200 pengőt, tiszteletdíj címén 50 pengőt, azután havi 100 pengőt kapott. Fitz főigazgató politikai megnyilatkozásokat előtte nem tett, de a vele szembeni viselkedéséből arra kellett következtetnie, hogy nem volt fasiszta érzelmű. A Sztójay-kormány alatt mint a Zsidó Múzeum alkalmazottja azzal a kéréssel fordult hozzá, hogy a most említett intézmény könyvtárát légó [?] címén vegye be a múzeumba, amely kérésnek eleget is tett. Előadta, hogy a Fitz József és Joó Tibor közötti polémiáról csak harmad- és negyed kézből tud.⁷⁰ *Posonyi Erzsébet*⁷¹ tanú inkább negatív értelmű vallomást tett. Tudatta, hogy Fitz József titkárnője volt 1944 végéig és ez alatt egy militarizmusért lelkesedő volt katonatisztként ismerte meg, aki a fegyelmet mindennél fontosabbnak tartotta. Meggyőződése szerint ezért rendelte alá magát közvetlen hivatali főnökének, Hóman Bálintnak, akinek politikáját vallotta és követte. Azt, hogy politikai szempontból mindenben egyetértett-e vele, nem tudja, de nagy általánosságban, különösen hivatali dolgokban mindenben alkalmazkodott Hóman Bálinthoz. Azokat, akik nem képviselték az akkori Magyarország hivatalos felfogását, tehát Fitz Józseffel is ellentétben voltak, meggyőződésükért semmi bántalom nem érte. A Múzeum anyagának elszállítására vonatkozóan tartott értekezleten, ahol egy minisztériumi kiküldött is jelen volt, azt az álláspontot képviselte, hogy az anyagot az épületből ne vigyék el. Amikor ennek ellenére az az utasítás érkezett, hogy a legértékesebb anyaggyűjteményt vidékre kell szállítani, ő csak másodrendű értékeket szállíttatott el, úgyhogy ennek alapján a Corvinák és a nyelvemlékek gyűjteménye a múzeumban van. A jelentést vonakodva és késedelmesen tette meg, az akkori hatóságokat megtévesztette az elszállított anyag értékéről.⁷² (Fitz szerepét a könyvtár értékeinek megmentésében részletesen tárgyalja Németh Mária tanulmánya.)⁷³

Tanúként hallgatták meg *Papp Ferenc* II. osztályú altisztet, aki elmondta, hogy 1941 óta volt kapcsolatban Fitz József főigazgató úrral. 1941 óta az Esterházy palotában teljesített szolgálatot altisztként, és amikor már zsidó származásúaknak a könyvtárba bejönni nem volt szabad, illetve amikor a könyvtár zárva volt, akkor a főigazgató úr azt az utasítást adta, hogy a zsidókat feltétlenül be kell engedni a könyvtárba, mivel emberéletről van szó. Politikai felfogásáról vallomást tenni nem tud, mert arról neki nem beszélt, ilyen kijelentéseket nem tett.⁷⁴

A jegyzőkönyv tanúsága szerint ezután a bizottság

elnöke ismertette a Magyarország című lap 1944. május 15-ei számában megjelent *Készül a könyvgettő a nagy könyvtárakban* című cikket, amelyből kiderül, hogy Fitz számított azokra a lehetetlenségekre, amelyek a rendelet végrehajtásából származnak, nyíltan közölte, hogy a zsidó művek megsemmisítése során számtalan magyar művet kellene elpusztítani, és ez a munka évtizedeket venne igénybe. A cikk ismertetése után *Soltész Zoltánné Juhász Erzsébet* kért engedélyt Fitz főigazgató egy kijelentésének közlésére. 1944 decemberében egy elmenekülni szándékozó tisztviselő vett tőle búcsút. Arra a kérdésre, hogy neki mi a véleménye a Németországba való menekülésről, Fitz József kijelentette: „*En egész életemben ez alatt a zászló alatt szolgáltam, más, idegen zászló alatt szolgálni nem tudok.*”⁷⁵

A bizottság megállapította, hogy Fitz József ügyében határozatot hozni nem képes, ezért új tanúkat, Kner Erzsébetet, Haiman-Kner Györgyöt, *Tolnai Gábort*,⁷⁶ *Kósa Jánost*⁷⁷ és *Tasnádi-Kubacska András*t kívánta meghallgatni.⁷⁸

A következő tárgyalási napon, 1945. május 7-én került sor az új tanúk meghallgatására. Az előző ülésen említettekén kívül a grémium előtt megjelent Joó Tibor özvegye, hogy Fitz és néhai férje kapcsolatáról, ellentétéről vallomást tegyen. Előadta, hogy férje és Fitz József között határozott politikai ellentét volt és ebből következően állandóan hevesen vitatkoztak. Néhai férje meggyőződéses német- és nyilas-ellenes volt, Fitz Józsefnek tehát az ellenkező oldalon kellett állnia. Tudomása szerint politikai ellentétük ellenére férje ellen nem lépett fel.⁷⁹ A következő tanú Tolnai Gábor volt, aki kifejtette, hogy Fitz József 1942 májusáig szélsőséges németbarát és szélsőjobboldali magatartást tanúsított és jobboldali magyar lapok vezércikkeit emlegette. Joó Tiborral való ellentétei innen voltak. 1944 márciusáig volt Hóman Bálint hűséges kiszolgálója. 1944 márciusa után, amikor Hóman pillanatnyilag megijedt, Fitz is más hangot kezdett használni. A Múzeum anyagának a megmentése, illetve németek részére való átadása tekintetében annyit mondott, hogy az *Apponyi-féle* Hungarica-gyűjtemény és az RMK III. nincsenek meg, a Corvinák és az illusztrált kódexek viszont megvannak, ezeket az utolsó pillanatban hozták vissza a királyi várból. Arra vonatkozóan, hogy a hazai és nemzetközi viszonylatban is komoly értékű művek megmentésében Fitznek lehetett-e szerepe, nem tudott választ adni. Joó Tiborral kapcsolatban előadta, hogy vele baráti kapcsolatban volt. Részben tőle tudta, részben pedig fültanúja volt nagy és elszánt vitáiknak a

magyarországi német befolyást illetően. Joónak az volt a véleménye, hogy a növekvő német befolyás Magyarország vesztét okozza, Fitz szerint viszont ez az egyetlen kivezető út. Fitz főigazgató Joóval szemben, bár homlokegyenest ellenkező véleményen volt, megtorló lépéseket nem tett, vele szemben úriember módján viselkedett. Tolnai a továbbiakban előadta, hogy 1942 áprilisáig hivatali beosztásából adódóan napjában több ízben be kellett mennie Fitz főigazgató szobájába, és így alkalma volt rendszeresen látni az asztalán egy németnyelvű napilapot, de a címére már nem emlékezett.⁸⁰

*Máté Károly*⁸¹ önként kívánt vallomást tenni. Elmondása szerint Pécssett ismerkedtek meg és lettek barátok. Szabadelvű gondolkodónak ismerte meg, aki baloldali személyekkel tartott barátságot. Rajta keresztül ismerte meg *Balogh Józsefet*, a *Magyar Szemle* szerkesztőjét.⁸² Barátságban volt *Kner Imrével*.⁸³ 1934-ben együtt kerültek fel Pestre, de ismeretségük megszakadt, évente egyszer találkoztak.⁸⁴ Fitz mellett tett vallomást Kner Erzsébet is. A könyveit tulajdonképpen *Tápay Szabó Gabriella*⁸⁵ ötletére vitték be a Nemzeti Múzeumba, és amikor Fitz főigazgatót felkereste, ő maga adott utasítást egy könyvtári tisztviselőnek, hogy a könyveit mutassa meg, mert ezekben az időkben jó tudni, hol vannak az értékei. Eredetileg azért kereste fel, hogy tőle egy pártfogó nyilatkozatot kapjon, és deportált családtagjait esetleg kormányzói kegyelem folytán fel tudja kutatni. Fitz József a minisztériumban ezeket az ügyeket intéző *Berczeli Károlyhoz*⁸⁶ adott ajánló levelet. Kner Erzsébet megjegyezte még, hogy vele szemben feltűnően előzékeny, udvarias és szívélyes volt abban az időben, amikor más közhivatalnokokhoz csillagviselésre kötelezett személyként be sem engedték. Tudomása szerint Kner Imre könyvtárát Fitz főigazgató utasítására egy tisztviselő Gyomárról felhozatta a Nemzeti Múzeum számára. Fitz József még két másik alkalommal is felkereste hasonló ügyekben és minden alkalommal az első fogadáshoz hasonló szívélyességet és udvariasságot tapasztalt. Könyvtárát a felszabadulás után hiánytalanul visszakapta.⁸⁷ Unokaöccse, Haiman-Kner György vallomásában elmondta, hogy könyvtárát Fitz főigazgató valóban megmentette, a felszabadulás után hiány nélkül vissza is kapta. Politikai magatartására nézve vallomást tenni nem tudott, de annak a véleményének adott hangot, hogy könyveit a Kner-családra való tekintettel mentette meg Fitz József, tekintet nélkül a könyvek értékére.⁸⁸

Tasnádi-Kubacska András vallomásában a könyvtár

értékeivel kapcsolatban előadta, hogy Fitz azt az álláspontot képviselte, miszerint az anyagot nem kell elszállítani a könyvtár épületéből. A minisztériumi utasítás ellenére nem csomagoltatta be a legértékesebb könyveket, a Corvinákat, magyar nyelvű kódexeket, ezek helyett értékes, de másodrendű anyagot rakatott a ládába. Az általa elkövetett cserét oly titokban tartotta, hogy tisztviselői is csak később, vagy csak a felszabadulás után értesültek róla. Megjegyezte, hogy a hatvan láda könyv és négy láda szépművészeti anyag elküldésével nagy szolgálatot tett a Múzeum többi anyagának érdekében, mert ez ürügyül szolgált a nyilasok további követelésével szemben a többi monumentum mentésére. Tudomása szerint Halász Gábor munkaszolgálat alóli felmentése érdekében igazolást adott, amely ellen a katonaság felterjesztésére a minisztérium illetékes ügyosztálya fegyelmet rendelt el. A fegyelmi vizsgálatot neki kellett volna megindítani, de azt az ősszel összeülő múzeumi tanácsra hárította.⁸⁹

Kósa János a Népszavában április 21-én megjelent cikkről kívánt felvilágosítást adni. Beismerte, hogy ő írta a cikket, de az abban elhangzott vádakról nem győződött meg személyesen, hanem értesüléseit egy múzeumi tisztviselőtől kapta. A bizottság felszólította a tanút az információt adó tisztviselő megnevezésére, de Kósa a többszöri felszólítás ellenére ezt azzal az indokkal tagadta meg, hogy az illetőnek megígérte, nem fogja elárulni.⁹⁰ Ortutay Gyula kezdeményezte, hogy Kósa János ellen az igazolóbizottság a törvényes lépéseket tegye meg.⁹¹ A Kósa-cikk keletkezési körülményeit a Bizottság később tisztázta. A testület 1945. május 14-ei ülésén az elnök ismertette Kósa János levelét, melyben közölte, hogy Kozocsa Sándortól hallotta Fitz Józseffel kapcsolatos cikkének állítását. Ezzel kapcsolatban a bizottság kihallgatta Kozocsa Sándort, aki előadta a következőket: Azt az információt, mely szerint Fitz József főigazgató a nyilas uralom alatt egy Hubay vezércikket olvasott fel tisztviselői előtt, és Hubayt a legnagyobb magyar publicistának nevezte, valóban tőle hallotta Kósa János, de ezt ő *Vayer Lajostól*⁹² hallotta. Arra a kérdésre, hogy erről korábban miért nem számolt be, Kozocsa előadta, azért, mert csak közvetett tudomása volt minderről, és mint ilyent nem tartotta elég súlyúnak. A Joó Tiborral kapcsolatos vallomását, bár az is közvetve jutott tudomására, azért tette meg, mivel tudta, hogy értesülései közvetve Fitz Józseftől származnak. A Bizottság elrendelte Vayer Lajos meghallgatását, aki tagadta, hogy Kozocsa Sándornak ilyent mondott volna. Egy alkalommal Kozocsa Sándor, Kósa

János és ő hármásban beszélgettek és akkor megvittatták a Múzeumban szállongó híreket. Ez az ostrom után történt. Ha Fitz főigazgató neve szóba került, az csak beszélgetések és a múzeumban szállongó hírek formájában történt. Az elnök a helyzet tisztázására szembesítést rendelt el. Vayer kijelentette, hogy ezt mint múzeumi pletykát hallotta, Kozocsa viszont tényként említette. Vayer Lajos állította, hogy valaki mástól hallotta, de most már nem tudja megmondani, kitől. Azt határozottan állította, hogy ő ezt nem a nagy nyilvánosságnak szánta, hanem csak mint kollégáknak mondta el. Kozocsa kijelentette, hogy ő Kósa Jánosnak nem tényként adta az információt, csak megemlítette, és nem hatalmazta fel arra, hogy nyilvánosságra hozza.⁹³ Az inkriminált rágalmozó cikk jól példázza, hogy gyakran milyen megalapozatlan tények jutottak az igazolóbizottságok tudomására, és rávilágít arra, hogy komoly, tudományos pályán mozgó személyek körében is miként terjednek a képtelen pletykák.

Fitz József főigazgató bizottság általi meghallgatására 1945. május 7-én került sor. A következőket adta elő: A Népszavában megjelent cikk állítása, miszerint Hubay cikkét alkalmazottai körében felolvasta volna, valótlan. Ha felolvasta volna, bizonyára lenne valaki, aki emlékezne rá. Valótlan az is, hogy németbarát politikai felfogása lett volna, mert az eseményeket tudósként tárgyilagosan ítélte meg. Joó Tiborral kapcsolatos ellentétét igyekezett tompítani. Kijelentette, valóban többször vitakozott vele, ez azonban csak a vita kedvéért volt, komoly politikai jelentősége e polémiáknak nem volt. Joó Tibor valahányszor bejött a hivatalba, minden alkalommal felkereste, és megbeszélték a napi eseményeket: kissé túlzó beállítottságú ember volt, és a németiséggel szemben egy generálisan elutasító álláspontra helyezkedett, noha a németiségnek letagadhatatlan érdemei vannak mind a tudomány, mind a művészetek terén. Fitz kifejtette, hogy vitáik során Joó filozófiai műveltségének német gyökereire is rámutatott. A nemzetiszocializmus imperialista megnyilvánulásait elítélte és a rendszer sújtotta üldözötteinek segítséget nyújtott. Hóman Bálint őt nem tartotta politikailag megbízhatónak, bár jó barátságban volt vele. Olyannyira nem bízott benne, hogy távollétében – annak ellenére, hogy ő volt a rangidős főigazgató – soha nem bízta meg a helyettesítésével. Németországi napilapot nem járatott, a könyvtárba azonban járt német nyelvű újság, melyet átnézett. A nemzetiszocializmussal szemben, mivel nem foglalkozott politikával, álláspontja nem volt, annak embertelen megnyilvánulásait viszont elítélte.

Az MNM anyagának elszállításával kapcsolatban a múzeumi tanács ülésén (egy főigazgató kivételével) a többi tanácstaggal együtt azt a véleményt képviselte, hogy az anyagot nem szabad elszállítani. A miniszteriumnak akkor azonban más volt az álláspontja, és megbízottat is küldött a monumentumok elszállításával kapcsolatban. Ennek a megbízottnak utasítására hatvan ládát be is csomagoltak, ezekbe azonban csak duplum-anyag került. Az RMK-k ma is megvannak. 1943 pünkösdi táján a *Pester Lloyd*-ban cikke jelent meg, amelynek az volt a lényege, hogy Széchenyi Ferenc azért alapította a Nemzeti Múzeumot, hogy a germanizáló törekvésekkel szemben a magyarság arzenálja legyen.⁹⁴

Az Igazolóbizottság 1945. május 7-én hozta meg döntését 38/1945. I. B. 1945. V. 7. számú határozatával. A határozat szövege a következő:

„A Bizottság Fitz József főigazgató ügyében az 1080/1945. M.E. rendelet 20. §-nak 2. bekezdése c. és d. pontja értelmében a közszolgálatban való meghagyás mellett az előléptetésből öt évi időtartamra kizárja és vezető állásra alkalmatlannak mondja ki. Bizottság megállapítja a kihallgatott dr. Rédey Tivadar, dr. Kozocsa Sándor, dr. Joó Tiborné és dr. Tolnai Gábor tanúk vallomásából, hogy dr. Fitz József főigazgató politikai felfogását tekintve németbarát volt s ezzel a magatartással, ha akaratlanul is, de közvetve közhangulatot alakított ki a tengelyhatalmak érdekében. dr. Posonyi Erzsébet vallomásából kitűnik, hogy Fitz József főigazgató mindenben Hóman Bálint kultúrpolitikájához alkalmazkodott, illetve Hóman Bálint politikájával szemben nem foglalt állást. Dr. Deér József vallomásából megállapítja a Bizottság, hogy dr. Fitz József főigazgató az 1944. október 15-ei kormányzói szöveget taktikai okokból kifogásolta, mivel ez adott alkalmat Szálasiék uralomra jutásának. Megállapítja a Bizottság dr. Droszt Olga, Eppler Erzsébet, Kelemenné sz. dr. Waldapfel Eszter, Papp Ferenc, Kner Erzsébet és Haiman-Kner György vallomásaiból egyrészt azt, hogy dr. Fitz József főigazgató a magyar alkotmány szellemével ellenkező jogszabályok végrehajtásában nem vett részt, illetve azokkal szemben derék és becsületesen viselkedett, másrészt, hogy dr. Fitz József főigazgató politikai magatartására nézve a demokraciatellenes törvényekkel szembeni állásfoglalásán kívül pozitív vallomást tenni nem tudtak. A Bizottság részben dr. Posonyi Erzsébet, részben dr. Tasnádi-Kubacska András, valamint dr. Tolnai Gábor vallomásából megállapítja, hogy dr. Fitz József a múzeum könyvtáranyagát hathatósan mentette és ezáltal kockázatot is vállalt megára. dr. Máté Károly vallomását a Bizottság nem tudta különösképpen értékelni, mivel ő csak 1934-ig volt közvetlen kapcsolatban Fitz József főigazgatóval. A Népszava című lap folyó évi április 21-ei száma 6.

lapján „Tisztogatás” cím alatt megjelent és dr. Fitz József főigazgatóra vonatkozó cikkel kapcsolatban megállapítja, hogy a tanúként megidézett dr. Kósa János – aki a cikket magáénak ismerte el – állításait nem tudta igazolni és így állításait a Bizottság valótlannak vélelmezte. A Bizottság a tanúvallomások gondos megvizsgálása után megállapítja, hogy dr. Fitz József főigazgató annak ellenére, hogy jó kolléga, előzékeny hivatali előjáró és a népellenes törvényekkel sújtott személyekkel szemben humánus és derék magatartást tanúsított, az értékek mentésében hathatósan részt vett, a magyarság sorskérdéseivel szemben azonban nem tanúsított olyan határozott magatartást, amely képességeinél és a Magyar Nemzeti Múzeumban betöltött vezető szerepénél fogva részéről mindenképpen kívánatos lett volna; s így politikai szempontból alkalmatlan arra, hogy a demokratikus népi Magyarországon egy olyan fontos intézménynél, mint a Magyar Nemzeti Múzeum, vezető állást töltsön be.”⁹⁵

Érdemes megemlíteni, hogy Fitz humánus magatartásáról tett tanúságot *Bató Józsefné dr. Ferenczi Sára*⁹⁶ is, akit német- és fasisztaellenes, demokratikus magatartása miatt 1944 nyarán eltávolítottak az *Állami Erzsébet Nőiskola Leánygimnáziuma* tanári karából. Fitz József – bár tisztában volt helyzetével – a legnagyobb készséggel vette fel a könyvtárba, és az ő óhajára osztották be 1944. november 17-én az OSZK-ba.⁹⁷

Fitz ismét az igazolóbizottság előtt

Fitz ügyének volt még egy fordulója ősszel. 1945. október 17-én az igazolóbizottság előtt megjelent *Hubay Ilona* és előadta, hogy kollégái körében az a hír járja, hogy ő Fitz József főigazgatót feljelentette és az ő feljelentése alapján Fitz József főigazgatónak egészen jól álló igazolási ügyében kedvezőtlen fordulat állott be. E hírek tisztázása céljából felkereste Fitz Józsefet, és felvilágosítást kért tőle erre vonatkozólag, aki e beszélgetés alkalmával kijelentette, valóban ő is ilyen információt kapott ügye tárgyalásának menetéről, s ezt azért tartja lehetségesnek, mert a számára kikézbizott igazolóbizottsági határozat indoklásában hosszasan fel voltak sorolva mindazok, akiket az igazolóbizottság kihallgatott, de ebben a felsorolásban *Hubay Ilona* neve nem szerepelt. Amikor pedig *Györke József* igazolóbizottsági tagtól egy beszélgetés alkalmával megkérdezte, van-e ellene írásbeli beadvány, azt válaszolta, igen, *Hubay Ilonáé*. Dr. *Hubay Ilona* alkönyvtárnok és dr. *Györke József* bizottsági tag azzal a kéréssel fordultak a bizottság elnökéhez, hogy ezen ügyet dr. Fitz József főigazgató

jelenlétében tisztázassák. A bizottság elrendelte Fitz József főigazgató, *Györke József* bizottsági tag és *Hubay Ilona* alkönyvtárnok szembesítését. A szembesítés során a bizottság elnöke ismertette Fitz Józseffel a *Hubay Ilona* által fentiekben előadottakat, majd változta *Hubay* vallomástételének körülményeit. A Fitz József főigazgató ügyében kihallgatott tanúk valamelyikének vallomásában utalás történt *Hubay Ilonára*, mint olyanra, akinek bizonyos momentumokról tudnia kell. Ezen utalás alapján az igazolóbizottság elnöke a betegen fekvő *Hubay Ilonát* levélben szólította fel, hogy akadályoztatása miatt írásban tegyen vallomást Fitz József főigazgató igazolása ügyében. Erre a felszólításra írta meg vallomását, amelyet még ugyanaz az altiszt hozott vissza a bizottságnak. *Hubay Ilona* elismerte, hogy vallomását felszólításra tette, és kijelentette, hogy azt mind a mai napig fenntartja. Az elnök kérdésére Fitz József megjegyezte, abban a tudatban volt, hogy *Hubay Ilonától* van ellene írásbeli beadvány (mindegy, hogy bejelentésnek, feljelentésnek vagy vallomásnak nevezik), és most meggyőződött arról, hogy ez így van. Az elnök újra rámutatott az önként tett feljelentésre és az igazolóbizottság felszólítására, az akadályoztatás miatt írásban megtett vallomás közötti lényeges különbségre. *Györke József* bizottsági tag viszont kijelentette, hogy olyan információt soha, semmilyen beszélgetés formájában nem adott, mely szerint *Hubay Ilona* feljelentette volna Fitz József főigazgatót. Az elnök kérdésére Fitz József kijelentette, hogy fent előadottak alapján *Hubay Ilona* vallomástételéről való eddigi véleményét az előadottaknak megfelelően módosítja. A bizottság *Hubay Ilona* kérésének eleget téve, az elnök felolvasta Fitz József előtt *Hubay Ilona* vallomását. *Hubay Ilona* további kérésére az elnök elrendelte oly irat kiadását, melyben igazolta, hogy nevezett Fitz József igazolási ügyében az igazolóbizottság írásbeli felszólítására tett írásbeli vallomást.⁹⁸

Hubay Ilona írásban tett vallomása a következő volt:

„Nevezett feltétlen németbarát voltát mindenki ismeri, mivel ezt annak idején nyíltan be is vallotta. Ezen pártállása talán inkább köztisztviselői mivoltának, mint származásának köszönhető. Elsősorban jó tisztviselő akart lenni, könyvtárában a hivatalos politika őre, aki Hóman Bálint felfogását híven tükrözi és védi. A vele szemben állókkal azonban ugyanakkor udvarias főnök, aki sem előmenetelében, sem munkájában nem gátolt senkit. A zsidótörvény sújtotta tisztviselőknél szinte előszeretettel kívánt segíteni, de csak a maga érélytelen módján. Ezt kénytelen vagyok kimondani,

*ma, amikor az újság Halász Gábor halálhírét hozza. Igenis, Halász Gábor sorsával is sokat foglalkozott, de már későn! A Sztójay-kormány uralomra jutásakor, amikor nevezett kollégámat, félig fajmagyar léte, csillag viselésére kötelezték, egy barátómet – nevét nem nevezhetem meg – elküldtem ez ügyben akkor szinte teljhatalommal rendelkező Rácz Jenő [helyesen Rátz]⁹⁹ miniszterelnök helyetteshez. Ő fanatikus jobboldalisága ellenére teljesen méltányosnak vélte megmentését és azt vállalta is volna, ha a Múzeum elnökétől, Hóman Bálinttól csupán egy sor írást kap arra nézve, hogy ezt valóban meg is érdemli. Amint mondta, katonatiszt léte nem ítélné meg egy író és múzeumi tisztviselő érdemeit. Fitz József közvetítette ezt az üzenetet, de hivatalos írás nélkül jött vissza. Ezért a felelősség elsősorban Hómant illeti, de Fitz Józsefet ugyanúgy. Halász a kivételezettséget a belügyminisztertől később meg is kapta – bár neki nem kivételezettség járt, hanem az, hogy kereszténnyé minősítsék. Ezt kénytelen voltam az Igazolóbizottság előtt Halász Gábor iránti kegyelemből megemlíteni. Fitz Józsefre egyéb terhelő adatot nem sorolhatok fel, mert vele kizárólag könyvtári szakdolgozokról beszéltem, a politikát pedig állandóan kerültem.*¹⁰⁰

Fitz ügyében a határozatot az MNM Tanácsa 1945. május 31-én juttatta el az OSZK-nak. A levél tudatta, hogy „Dr. Fitz József főigazgatót a Tanács jogkörét gyakorló főigazgatói értekezlet f. évi május 16-án tartott ülésén, írásban benyújtott kérelmére a főigazgatói funkciók további kötelezettségének teljesítése alól felmentette.”¹⁰¹

Jegyzetek

1. POMOGYI László: Magyar alkotmány- és jogtörténeti kézisztár. [Bp.] Mérték, 2008. 458–459. p.
2. PALASIK Mária: A jogállam megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949. Bp. Napvilág, 2000. 73. p.
3. BALOGH Sándor: Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945–1947. Bp. Kossuth, 1975. 61. p.
4. POMOGYI László: Magyar alkotmány- és jogtörténeti kézisztár. [Bp.] Mérték, 2008. 106. p.
5. FÖLDESI Margit – SZERENCSES Károly: Halványkék választás : Magyarország 1947. Tanulmány és válogatott dokumentumok. Bp. Kairosz, 2001. 15. p.
6. BIBÓ István: A magyar demokrácia válsága In: Válogatott tanulmányok. 2. kötet 1945–1949. Bp. Magvető, 1986. 15–79. p. Az igazolóbizottságokról 30. p.
7. GYARMATI György: A Rákosi-korszak. Rendszerváltó for-
dulatok évtizede Magyarországon 1945–1956. Bp. ÁBTL – Rubicon, 2013. 44. p.
8. Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1944. december 23. – 1945. november 15. Szerk., a jegyzeteket és a bevezetőt írta Szűcs László. Bp. MOL, 1997. „A” kötet. 371. p., 377–378. p.
9. Pasteiner Iván (1887–1963) könyvtáros. 1909-től a budapesti Egyetemi Könyvtár munkatársa, 1926-tól igazgatója, majd főigazgatója. 1945-ben nyugdíjba vonult, 1947-től Ausztriában, Grazban élt haláláig.
10. VÉRTESY Miklós: Könyvtárosok vagy ejtőernyősök? Az Egyetemi Könyvtár káderpolitikája 1945 és 1961 között = Könyvtáros, 40. évf. 1990. 4. sz. 233–235. p.
11. Mátrai László (1909–1983) filozófus, 1933-tól a budapesti Egyetemi Könyvtár munkatársa, 1945–1980 között főigazgatója.
12. Oszetzky Dénes (1909-?) 1935-ben doktorált a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen, az Egyetemi Könyvtár munkatársa volt.
13. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL) XIX-I-1-H. 28. doboz 26. köteg
14. MNL OL XIX-I-1-H. 338. doboz 1418/1950. köteg
15. Egyetemi Könyvtár 1945. augusztus 8-ai 180/1945. sz. levele, MNL OL XIX-I-1-H 28. doboz, 26. köteg
16. Pasteiner Iván nyugdíjazási kérelme 1945. április 7. MNL OL XIX-I-1-H, 28. doboz 2203/pallium
17. Az MNM OL Igazgatótanácsa 1946. február 20-ai ülésének jegyzőkönyve, MNL XIX-I-1-H, 126. doboz, 110-3. köteg
18. Homa Gyula (1894-?) jogot végzett, az I. világháborúban katonatiszt, 1920-tól hadbírójelölt, 1921-ben rendőri büntetőbíró. 1921-től a Fővárosi Könyvtár könyvtárosa, 1936-tól főkönyvtárosa. 1944 októberétől a könyvtár ideiglenesen megbízott vezetője volt 1945 januárjáig. A József Nádor Műegyetemen 1939-től adjunktus volt.
19. Chirke Géza (?-?) könyvtáros. 1937-ben elvégezte az MKLE könyvtáros tanfolyamát, a Fővárosi Könyvtár munkatársa, 1944 novemberétől Homa Gyula helyettese.
20. KATSÁNYI Sándor – TÓTH Gyula: A fővárosi könyvtárának története 1945–1998. Bp. FSZEK, 2008. 23. p.
21. Uo.
22. Supka Géza (1883–1956) régész, művelődéstörténész, politikus, 1945-ben az MNM elnöke

23. Országos Széchényi Könyvtár Irattár (Továbbiakban OSZK Irattár) 19/1945.
24. Fitz József (1888–1964) könyvtáros, könyv- és nyomdatörténész, 1934–1945 között az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója
25. OSZK Irattár, 19/1945.
26. Az MNM Tanácsa 1945. október 27-ei 579/1945. sz. levelének melléklete (MNL OL XIX-I-1-H, 28. doboz 26. köteg)
27. Ortutay Gyula (1910–1978) folklorista, egyetemi tanár, politikus
28. Soltész Zoltánné (1921–1997) könyvtáros, könyv- és nyomdatörténész, 1944-től az OSZK munkatársa, 1962-től a Régi Nyomatványok Tára vezetője 1989-ig, nyugállományba vonulásáig
29. Györke József (1906–1946) nyelvész. 1936-tól az OSZK munkatársa, 1945–1946-ban főigazgatója
30. Szemerényi Oszvald (1913–1996) nyelvész, 1936-ban doktorált, gimnáziumi tanár, 1944-ben egyetemi magántanár, 1946-tól Révai József magántitkára. 1948-ban nyugatra távozott, a londoni egyetem professzora lett, 1965–1981 között Freiburgban volt egyetemi tanár.
31. Horváth Zoltán (1900–1968) újságíró, történész, szociáldemokrata politikus
32. A Budapesti 143/b. sz. Igazolóbizottság iratai. Fővárosi Levéltár (a továbbiakban FL) XVII-1513.1/1945.
33. FL.XVII-1513. 542/1945. szeptember 13-ai jegyzőkönyv
34. FL.XVII-1513. 560/1945. szeptember 17-ei levél, az igazolóbizottság működésére vonatkozó palliumban
35. OSZK Irattár, 142/1945. – A Rácz Ágnesről kapott adat szerint – amelyet ezúton is köszönök – gróf Crouy-Chanel Péter 1896–1976 között élt, Párizsban hunyt el. A VKM 1945-ben visszarendelte az OSZK-ba. 1949. június 8-án a miniszter az OSZK-ban teljesített szolgálata alól felmentette, és rendelkezési állományba helyezte. (OSZK Irattár, 348/1949)
36. Rosta László (1903–1963) jogász, 1945-1948 között a Budapesti Nemzeti Bizottság titkára. 1948-ban Franciaországba távozott.
37. Varjas Béla (1911–1985) irodalomtörténész. 1935-től az OSZK munkatársa, 1947-től igazgatója, majd főigazgatója. 1957-ben leváltották, az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa lett.
38. OSZK Irattár, 659/1947.
39. Hóman Bálint (1885–1951) történész, politikus. Pályafutását az Egyetemi Könyvtárban kezdte, 1922–1923-ban az OSZK igazgatója, 1923–1932 között az MNM főigazgatója, 1934–1945 között elnöke. 1932–1938-ban, majd 1939–1942 között vallás- és közoktatásügyi miniszter. Háborús bűnös-ként életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélték. A Fővárosi Törvényszék 2015. március 6-án bűncselekmény hiányában felmentette és rehabilitálta.
40. Fettich Nándor (1900–1971) régész. 1923-tól az MNM munkatársa, 1944-ben főigazgató-helyettese. 1945-ben állásából felmentették, fellebbezése után visszahelyezték, 1949-ben azonban végleg eltávolították. Fizikai munkás volt, majd 1964-1969 között az MTA Régészeti Intézete szerződéses munkatársa.
41. Oltványi Imre (1893–1963) politikus, művészeti szakíró. Jogot végzett, a két világháború között különböző hivatalok munkatársa és a képzőművészeti élet szereplője, kritikus. 1945-ben az FKGP budapesti szervezetének titkára, 1945-1946-ban az MNB elnöke, később pénzügyminiszter, az MNM elnöke, 1950-től 1952-ig a Szépművészeti Múzeum főigazgatója. 1952-ben nyugdíjazták, visszavonult a közélettől.
42. Fettich Nándor ostromnaplója 1945. január 16. – február 19. Sajtó alá rendezte Bándi Gáborné. Bp. Magyar Nemzeti Múzeum, 2000. 59. p.
43. Halász Gábor (1901–1945) irodalomtörténész, 1927-től az OSZK munkatársa, majd 1943-tól a Kézirattár vezetője. A balfi munkatáborban meggyilkolták.
44. Waldapfel Eszter (1906–1968) történész, könyvtáros, 1933-tól az OSZK munkatársa, 1952–1957 között főigazgató-helyettese. 1958-1966 között az Országos Pedagógiai Könyvtár igazgatója volt.
45. Joó Tibor (1901–1945) történetfilozófus, publicista, könyvtáros. Szegeden szerzett bölcsészdoktorátust, 1929–1933 között a szegedi Egyetemi Könyvtár, 1933-tól az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa.
46. Hubay Ilona (1902–1982) könyvtáros, 1932-től az OSZK munkatársa. 1948-ban nyugdíjazták, 1951-ben édesanyjával kitelepítették, nyugdíját megvonták. 1960-tól Nyugat-Németországban élt, a müncheni Bajor Állami Könyvtár ősnymtatványtárának volt munkatársa.
47. Fettich Nándor: i.m. 72. p. – Fitz Halász Gábor ügyében tett erőfeszítéseit részletesen tárgyalja HARASZTHY Gyula (Halász Gábor és az Országos Széchényi Könyvtár. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1976–1977. Szerk. Németh Mária. Bp., OSZK, 1979. 183-215. p.) és FÖLDESI Ferenc (Könyvtár a magasban – Halász Gábor. In: Eltiporva. A vészkorszak és az Országos Széchényi Könyvtár. Szerk. Ujváry Gábor. Bp. OSZK, 2014. 42–63. p.) – Itt érdemes

- megemlíteni, hogy Fitz is aláírta a Radnóti Miklós munkaszolgálat alóli felmentését kezdeményező 1943-as beadványt. (FERENCZ Győző: Radnóti Miklós élete és költészete. Bp. Osiris, 2005. 582–583. p.)
48. HUBAY Ilona: Jóó Tibor 1901–1945 = Magyar Könyvszemle, 69. évf. 1945. 123. p.
49. Huszár Lajos (1906–1987) numizmatikus, 1929-től az MNM Éremtárának munkatársa, 1955-től 1968-ig vezetője, címzetes egyetemi tanár
50. Tasnádi-Kubacska András (1902–1977) paleontológus, az MNM Őslénytárának munkatársa 1931-től, 1941-1945 az MNM elnöki taticára, 1945–1949-ben a Természettudományi Múzeum főigazgatója és 1945–1946-ban az MNM alelnöke. 1950-től 1973-ig a Magyar Állami Földtani Intézet gyűjteményi vezetője volt.
51. Goriupp Alisz (1894–1979) könyvtáros, bibliográfus. 1917-től nyugdíjazásáig, 1960-ig az OSZK munkatársa, a Nyomatványtár vezetője, a kurrens Magyar Nemzeti Bibliográfia szerkesztője.
52. Fettich Nándor: i.m. 133–134. p.
53. Bisztrai Farkas Ferenc (1903–1966) művészettörténeti szakíró, politikus, 1939-ben a Nemzeti Parasztpárt alapító tagja. 1945-től a Budapesti Nemzeti Bizottság tagja, nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő. 1948-tól visszavonul a politikától. 1956. november 1-jétől a Petőfi Párt (a Nemzeti Parasztpárt jogutóda) főtitkára és a Nagy Imre-kormány államminisztere volt.
54. Fettich Nándor i.m. 134–135. p. – Zichy István gróf (1879–1951) régész, történész, festőművész. 1934–1944 között az Országos Magyar Történeti Múzeum főigazgatója volt, 1944-ben németellenes magatartása miatt leváltották, 1948-ban nyugdíját megvonták.
55. Hubay Kálmán (1902–1946) szélsőjobboldali újságíró, politikus. 1946-ban háborús és népellenes bűnökért a Népbíróság halálra ítélte, és kivégezték.
56. Népszava, 73. évf. 1945. április 21. 6. p.
57. Rédey Tivadar (1885–1953) irodalomtörténész, kritikus, könyvtáros. 1910-től az OSZK munkatársa, 1935–1945 között főigazgató-helyettese. 1945-ben nyugdíjba vonult.
58. FL XVII-1513. 6/1945. április 23-ai jegyzőkönyv
59. FL XVII-1513. 6/1945. április 23-ai jegyzőkönyv
60. Deér József (1905–1972) történész, egyetemi tanár, 1941-1945-ben a Magyar Történettudományi Intézet igazgatója. 1948-tól Svájcban élt, a berni egyetem professzora volt.
61. FL XVII-1513. 6/1945. április 23-ai jegyzőkönyv
62. Kozocsa Sándor (1904–1991) irodalomtörténész, könyvtáros, bibliográfus, 1926-tól nyugdíjazásáig, 1964-ig az OSZK munkatársa
63. FL XVII-1513. 6/1945. április 23-ai jegyzőkönyv
64. Droszt Olga (1906–1951) könyvtáros, bibliográfus. Szegeden szerzett bölcsészdoktori címet, 1934-től az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, a Magyar Könyvészet szerkesztője. A Rácz Ágnestől kapott adat szerint – amelyet ezúton is köszönök – a VKM 1950. június. 29-én a tényleges szolgálata alól azonnali hatállyal felmentette, és rendelkezési állományba helyezte, 1950. szeptember 14-én nyugdíjazták. (OSZK Irattár 653/1950.)
65. Kner Erzsébet (1897–1998) könyvkötőművész, Kner Imre testvére. 1925-től volt Budapesten könyvkötő-műhelye. 1949-től az Amerikai Egyesült Államokban élt.
66. Honti János (1910–1945) folklorista. 1936-1944 között az OSZK munkatársa. 1945-ben munkaszolgálatosként hunyt el.
67. Haiman György (1914–1996) tipográfus, könyvművész, Kner Imre unokaöccse. 1968–1983 között az Iparművészeti Főiskola Typografikai Tanszékének vezetője volt.
68. FL XVII-1513. 6/1945. április 23-ai jegyzőkönyv
69. Eppler Erzsébet (?-?) 1942-től volt az OSZK munkatársa. A Rácz Ágnestől kapott adat szerint – amelyet ezúton is köszönök – 1948-ban Londonban volt ösztöndíjas, a British Museumban kutatott, azután nem tért haza.
70. FL XVII-1513. 6/1945. április 23-ai jegyzőkönyv
71. Posonyi Erzsébet (1897–1971) könyvtáros, irodalomtörténész. Az OSZK munkatársa volt, 1957-ben vonult nyugdíjba.
72. FL XVII-1513. 6/1945. április 23-ai jegyzőkönyv
73. NÉMETH Mária: Az Országos Széchényi Könyvtár értékeinek mentése a második világháború közepétől, 1942-től 1946-ig In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1994-1998. Szerk. Kovács Ilona. Bp. OSZK, 2000. 299–321. p.
74. FL XVII-1513. 6/1945. április 23-ai jegyzőkönyv
75. FL XVII-1513. 6/1945. április 23-ai jegyzőkönyv
76. Tolnai Gábor (1910–1990) irodalomtörténész, 1934-1943 között az OSZK munkatársa, 1945–1947-ben az MNM Elnöki Hivatalának vezetője, 1947–1948-ban az OSZK főigazgatója.
77. Kósa János (1914–1973) történész, újságíró. 1937-ben

- bölcsészdoktori oklevelet szerzett, 1940–1943 között tanársegéd a budapesti Tudományegyetemen. 1945-en újságíró, 1947 egyetemi magántanár Szegeden. 1949-ben elhagyta az országot, Kanadában, majd az Amerikai Egyesült Államokban élt, a bostoni Harvard Egyetem kutatója volt.
78. FL XVII-1513. 6/1945. április 23-ai jegyzőkönyv
79. FL XVII-1513. 36/1945. május 7-ei jegyzőkönyv
80. FL XVII-1513. 36/1945. május 7-ei jegyzőkönyv
81. Máté Károly (1896–1987) irodalom- és sajtótörténész. Középiskolai tanár, 1933-tól a pécsi Egyetem magántanára, 1934-től az Egyetemi Nyomda igazgatója. 1949-ben leváltották, kiadói szerkesztőként dolgozott 1956-ig, nyugdíjba vonulásáig.
82. Balogh József (1893–1944) irodalomtörténész, klasszika-filológus, a Magyar Szemle Társaság főtitkára. Az angolszász politikai orientáció híve volt, 1944 áprilisában a Gestapo meggyilkolta.
83. Kner Imre (1890–1944) tipográfus, a gyomai nyomda tulajdonosa, 1944-ben deportálták.
84. FL XVII-1513. 36/1945. május 7-ei jegyzőkönyv
85. Tápay-Szabó Gabriella (1902–1961) művelődéstörténész. A szegedi egyetemen szerzett bölcsészdoktori oklevelet. 1934-től az MNM Történeti Múzeumának munkatársa, 1950-től az újkori osztály vezetője volt.
86. Berczeli Anselm Károly (1904–1982) író, költő. Bölcsészdoktori oklevelet szerzett, folyóiratok munkatársa volt. 1938-tól az OSZK könyvtárosa, 1942-től a VKM tisztviselője. 1945 után ismét az OSZK munkatársa, 1950-ben nyugdíjazták.
87. FL XVII-1513. 36/1945. május 7-ei jegyzőkönyv
88. FL-XVII-1513. 36/1945. május 7-ei jegyzőkönyv
89. FL-XVII-1513. 36/1945. május 7-ei jegyzőkönyv
90. FL-XVII-1513. 36/1945. május 7-ei jegyzőkönyv
91. FL-XVII-1513. 35/1945. (a bizottság működésére vonatkozó palliumban)
92. Vayer Lajos (1913–2001) művészettörténész. 1936-1945 között a Szépművészeti Múzeum munkatársa, 1945 után egyetemi tanár volt, akadémikus.
93. FL-XVII. 1513. 61/1945. május 14-ei jegyzőkönyv
94. FL-XVII-1513. 36/1945. május 7-ei jegyzőkönyv
95. FL-XVII-1513. 38/1945. május 7-ei határozat
96. Bató Józsefné Ferenczi Sári (Sára) (1887–1952) tanár, könyvtáros. Magyar-francia szakos középiskolai tanár, 1944-től az OSZK munkatársa, 1950-ben a könyvtár szociálpolitikai felelőseként az üzemi bizottság tagja volt.
97. FL-XVII-1513. 230/1945. június 21-ei jegyzőkönyv
98. FL-XVII-1513. 570/1945. október 17-ei jegyzőkönyv
99. Rátz Jenő (1882–1949 vagy 1952 katonatiszt, politikus. 1944-ben miniszterelnök-helyettes, júniusban felmentését kérte. 1945-ben Németországba menekült, háborús bűnősként kiadták. Először halálra ítélték, majd kegyelemből életfogytig tartó börtönre ítélték. A váci börtönben halt meg 1949-ben vagy 1952-ben.
100. Hubay Ilona vallomása 1945. május 3., az FL.XVII-1513, Nyilatkozatok, határozatok feliratú dobozban található.
101. OSZK Irattár 75/1945.

Beérkezett: 2015. március 26.

Megjelent a Könyvtárvilág, az MKE webmagazinjának 2015. 4. száma

Ízelítő a tartalomból:

Szervezeti élet – A szervezők és a szekciók részletes beszámoló a Vándorgyűlésről, díjak, kitüntetések, elismerések

Szakmai műhely – Létezik-e könyvtár katalógus nélkül? – személyes beszámoló az Utrechti Egyetemi Könyvtár nagy port felvert projektjéről

Ötágú síp – Az iskola és a könyvtár szerepe a szlovákiai magyarok identitás-megőrzésében

Portré – Laki-Lukács László könyvtáros, helytörténeti kutató, vázonszöveg.

(Katalist, 2015. szeptember 15. Kórody Judit híre)